

До 130-річчя від дня народження І.І.Огієнка

УДК 378.4(477.43)“1918/1920”(092)

О.М.Завальнюк

Іван Огієнка – організатор і керівник Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.)

Досліджується організаторська і управлінська діяльність українського вченого і державотворця І.І.Огієнка (1882–1972 рр.), спрямована на заснування і повноцінне функціонування одного із первістків національної вищої освіти в Україні – Кам’янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.).

Ключові слова: І.І.Огієнка, Кам’янець-Подільський державний український університет, закони, професорсько-викладацька корпорація, матеріально-технічна база, студентський контингент, бібліотека, наукова діяльність, публічна лекція, зарплата, стипендія, разова грошова допомога.

З іменем Івана Огієнка нерозривно пов’язані заснування і діяльність Кам’янець-Подільського університету – однієї із двох державних вищих шкіл, які появилися в добу Української революції 1917–1921 рр. і довели наявність в українців великого творчого потенціалу, спроможності до змістовної, конструктивної і високо результативної праці в освітній галузі, бажання не відставати в культурно-освітньому поступі від розвинутих європейських націй.

Дослідники (О.Герус [9], Є.І.Сохацька [47-49], А.О.Копилов [29, 30], О.М.Завальнюк [12-24, 45], М.С.Тимошик [50, 51], І.І.Тюрменко [52-54], В.П.Ляхоцький [32-35], А.А.Марушкевич [36] та ін.) звернули певну увагу на різні аспекти управлінської діяльності І.І.Огієнка щодо заснування, відкриття і забезпечення нормальної роботи державного українського університету в Кам’янці-Подільському. В одній із наших наукових робіт (2009 р.), присвяченій ректору зазначеного вишу, проаналізовано десятки праць, де у тій чи тій мірі висвітлюється складові його організаторської і керівної праці, її ефективність, зазначено, що “досі не з’ясованими залишаються питання, пов’язані із організацією навчального процесу, науково-дослідною роботою, зміцненням кадрового потенціалу, стилем керівної діяльності, співпрацею з студентством тощо” [14, с. 35].

Метою цієї статті є комплексне висвітлення організаторської і керівної діяльності ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету (К-ПДУУ) І.І.Огієнка в період з 4 квітня 1918 р., першого приїзду до Кам'яня-Подільського в складі спеціальної делегації вчених Київського народного українського університету, по 14 листопада 1920 р. – від'їзду в еміграцію.

Нами встановлено, що у зазначений період діяльність І.І.Огієнка охоплювала 15 різних важливих напрямків із заснування та успішного функціонування К-ПДУУ. Кожний із них мав свої зміст, вагу, тривалість, обов'язкову підпорядкованість стратегічній меті. Різною була при цьому і роль Огієнка – від роботи в складі кількох команд, офіційно очолюваних іншими діячами, до виконання спеціального доручення на стадії юридичного оформлення вишу, а також особистого лідерства у вирішенні багатьох питань, пов'язаних як з відкриттям, так і діяльністю університету. Про це і піде мова далі.

1) Експертна робота щодо звернення Кам'янецької міської думи про заснування вишу в адміністративному центрі Поділля

Громадський освітянський рух в Україні забезпечив відкриття 5 жовтня 1917 р. Київського народного українського університету (КНУУ) – першої неофіційної вищої школи з трирічним терміном навчання, яка мала на меті обслуговувати освітньо-культурні потреби, у першу чергу, етнічних українців. Наприкінці 1917 р. – на початку 1918 р. народні університети вже працювали у Катеринославі, Сумах, Умані, Полтаві, Чернігові та інших містах [41, с. 105].

3 січня 1918 р. розпочався рух за відкриття вищої школи у Кам'янці-Подільському. Міська дума направила свою делегацію до Генерального секретарства освіти УНР. Там кілька разів побували і подільські просвітяни. Для з'ясування відповідних умов для заснування вишу (передусім наявність приміщення для тимчасового розміщення, фінансування підготовчих робіт, можливості для будівництва нових навчально-лабораторних корпусів). 4 квітня 1918 р. до адміністративного центру Поділля прибула делегація КНУУ на чолі з ректором І.М.Ганицьким (раніше не могла добратися через воєнно-політичні причини). У її складі був і приват-доцент І.І.Огієнко. Разом з іншими делегатами він оглянув будинки, у яких пропонувалося розмістити виш, земельну ділянку під будмайданчик, з'ясував місцевий науково-педагогічний потенціал, бібліотечні фонди різних губернських установ і закладів, взяв участь у спільному засіданні Університетської комісії міської думи і київської делегації, під час якого висловив свої міркування щодо структури майбутнього університету, обсягу прийому студентів і слухачів підготовчого відділення, можливості відкриття богословського відділення історико-філологічного факультету. Для місцевої громади І.І.Огієнко виголосив яскраву лекцію про українську культуру, яку схвально сприйняли присутні [19, с. 64]. Місцеві діячі висловили побажання, щоб ректором К-ПДУУ став саме 36-річний Огієнко [23, с. 108-109].

Так було покладено початок залученню молодого науковця і діяча національного відродження до здійснення цього університетського проекту.

2) Участь у процесі юридичного оформлення університету

Домовленості на різних рівнях про заснування вишу у Кам'янці-Подільському повинні були матеріалізуватися у відповідному юридичному акті. Утім за Української Центральної Ради цей процес не був завершений. Його продовжили за гетьманату Павла Скоропадського, який взяв курс на відкриття кількох державних українських університетів. Вже 18 травня 1918 р. Рада лекторів КНУУ обрала І.І.Огієнка відповідальним за відкриття у Кам'янці-Подільському з 1 червня того ж року філії Київського народного українського університету. А через 4 дні, 22 травня, той же орган висловився за те, щоб вважати "відповідального за відкриття" "ідентичною [особою] з в.о. ректора університету" [19, с. 64]. З того часу на Огієнка були покладені обов'язки щодо вирішення багатьох питань, які мали відношення до заснування вишу в адміністративному центрі Подільського регіону. У зв'язку з цим 19 червня 1918 р. міністр освіти М.П.Василенко ввів його до складу комісії із заснування вищих шкіл і наукових інституцій, якою керував академік В.І.Вернадський (для участі у розгляді питань, що стосувалися Кам'янець-Подільського університету). За дорученням цієї комісії І.І.Огієнко 5–6 липня знову побував у Кам'янці-Подільському, звідки доставив цінні підтверджувальні документи: ухвалу міської думи про асигнування на потреби університету 1 млн. крб., виділення під нього 100 дес. громадської землі, передачу університетові (до збудування власних приміщень) триповерхового будинку міської середньої технічної школи, склад університетської комісії (її очолив І.І.Огієнко), яка мала займатися ремонтними роботами в отриманих приміщеннях; ухвалу губернського народного зібрання – про асигнування в розпорядження Міністерства освіти на потреби Кам'янець-Подільського університету 1 млн. крб. сумарно на 3 роки (по 333,3 тис. крб. щорічно) [19, с. 65]. Ці документи значно пришвидшили вирішення справи в комісії В.І.Вернадського. І.І.Огієнка залучили до роботи підкомісії з вироблення переліку факультетів. За її активної роботи 26 липня 1918 р. комісія погодила остаточний варіант законопроекту про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету, який передала до Міністерства освіти й мистецтв для внесення на засідання Ради Міністрів Української Держави [61, ф.2201, оп.1, спр.329, арк.55]. 5 серпня текст із змінами було ухвалено, а через 12 днів його затвердив гетьман Павло Скоропадський. У цій перемозі була певна частка і в.о. ректора К-ПДУУ.

3) Вирішення кадрових проблем

Уперше відвідуючи старовинний Кам'янець, І.І.Огієнко дізнався, що до роботи в університеті можна залучити лише незначну кількість місцевих науково-педагогічних працівників. Тож треба було розпочинати пошуки вчених, які добре володіли українською мовою, були готові перейти на роботу до університету і активно працювати на становлення національної вищої освіти. З подачі в.о. ректора у серпні 1918 р. міністр освіти відповідно до закону зробив перші кадрові призначення до К-ПДУУ. Так, ординарним професором

кафедри зоології і водночас деканом фізико-математичного факультету став П.М.Бучинський, в.о. екстраординарного професора кафедри історії мистецтва приват-доцент Петроградського університету К.В.Широцький, приват-доцентами кафедр слов'янської філології і української літератури – професорські стипендіати університету св. Володимира М.О.Драй-Хмара і Л.Т.Білецький. Професора В.І.Петра (Ніжинський історико-філологічний інститут) перевели на посаду ординарного професора кафедри грецької словесності (у 1882, 1883–1885 рр. працював у гімназіях Кам'янець-Подільського). Станом на 22 жовтня 1918 р., час відкриття університету, професорсько-викладацький склад історико-філологічного і фізико-математичного факультетів, на які було здійснено прийом студентів, нараховував реально всього 13 осіб [10, ф.р-582, оп.1, спр.5, арк.22].

Збільшення кількості професури, якої, на жаль, не вистачало для виконання навчальних планів у 1918–1919 навчальному році, відбулося у січні 1919 р., вже за Директорії УНР. Міністр І.І.Огієнко (за ним залишалася посада ректора К-ПДУУ) упродовж першого місяця праці у Міністерстві народної освіти призначив до університету 16 нових осіб (до того вони працювали у Києві, Одесі, Катеринославі, Харкові) на різні науково-педагогічні посади. До 25 квітня 1919 р., коли Огієнко розстався з міністерським постом, йому вдалося залучити до професорсько-викладацької корпорації ще 4 науковців.

За старання І.І.Огієнка при наступних міністрах на роботу до К-ПДУУ у липні-жовтні 1919 р. прийняли в штат 34 особи (також 3 викладачів Київського державного українського університету прикомандирували до різних факультетів на невизначений час). Влітку 1920 р. загальна чисельність професорів, приват-доцентів, лекторів, асистентів і професорських стипендіатів становила 65 осіб, що вистачало для забезпечення навчального процесу на 5 факультетах [24, с. 190-192, 195-196]. З нового навчального року кількість ставок науково-педагогічних працівників зросла у зв'язку з переведенням студентів на вищі курси. Утім через від'їзд за кордон ректор не брав участі у заміщенні вакансій.

Створення високопрофесійного науково-педагогічного колективу за активної участі І.І.Огієнка заклало надійну основу для навчально-виховного процесу, наукової, публіцистичної і громадської роботи університету.

4) Формування і збереження студентського контингенту

У серпні-жовтні 1918 р. центральна і регіональна преса розмістила заклики І.І.Огієнка до молоді подавати документи для вступу до К-ПДУУ. Сам ректор очолив університетську комісію із зарахування абітурієнтів, яка розпочала свою роботу 19 жовтня 1918 р. До кінця року вона засідала 12 разів і прийняла на навчання 414 осіб. На навчання зараховували не лише у встановлені вишем терміни, а й упродовж семестрів. Наприкінці першого навчального року в університеті налічувалося 493 студенти і вільних слухачі, а другого – 1393 [10, ф.р-302, оп.1, спр.5, арк.2; 24, с. 210]. За правилами прийому кожний студент щосеместру повинен був вносити плату за право навчання (150 крб. – на

фізматі і 125 крб. – на інших факультетах). Утім важке матеріальне становище молоді, їх родин не давало змоги вчасно робити ці платежі – утворювалася заборгованість, яка негативно позначалася на роботі університету. Восени 1919 р. не внесли встановленої плати за право навчання 320 осіб. Навесні 1920 р. боржниками виявилися аж 972 студенти (понад 2/3 загального складу). Щоб зберегти студентський контингент, рада професорів на чолі з І.І.Огієнком вирішила відтермінувати внесення плати, аби не відраховувати молодь з університету і тим самим позбавляти її можливості здобути вищу національну освіту. Як свідчить архівне джерело, хід був правильним – згодом студенти ліквідували абсолютну більшість своєї заборгованості, чим допомогли університету розв’язати частину накопичених фінансово-господарських проблем.

Коли І.І.Огієнко приступив до виконання обов’язків міністра освіти, він взявся, зокрема, за вироблення заходів, спрямованих на поліпшення становища студентської молоді. Враховуючи її соціальне походження, а також низький рівень доходів родин, які підтримували своїх дітей-студентів, він 5 лютого 1919 р. видав наказ, яким дозволяв ректорам державних українських університетів звільняти від внесення плати за право навчання до 30 відсотків студентського контингенту, які були найменш забезпеченими [19, с. 72]. Цей крок мав позитивне значення для збереження контингенту студентів, особливо у 1920 р.

5) Відкриття нових спеціальностей і збільшення навчальних підрозділів університету

За законом про заснування К-ПДУУ в структурі закладу мало бути 4 факультети, однак на перший навчальний рік відкривалися лише два – історико-філологічний і фізико-математичний. Тут готували вчителів історії, української мови і літератури, математики і природознавства. За наполегливості І.І.Огієнка вдалося пришвидшити вироблення закону про відкриття при університеті богословського факультету, який мав готувати священників для Української Автокефальної Православної Церкви. Гетьман Павло Скоропадський затвердив відповідний закон 20 листопада 1918 р., тобто під час навчального процесу в університеті. Рада професорів на чолі з ректором вирішила приймати молодь на цей факультет, хоча за відсутності відповідних науково-педагогічних кадрів студенти-богослови змушені були слухати до початку весняного семестру лекційні курси не з фахових дисциплін (історія української мови, історія України та ін.). Повноцінно богословський факультет запрацював у лютому 1919 р., коли до викладацької праці приступили 7 вчених, призначені міністром І.І.Огієнком [12, с. 69-70].

У квітні 1919 р. І.І.Огієнко домігся прийняття Радою Народних Міністрів двох законів, за якими з 1 квітня 1919 р. у К-ПДУУ відкривалися правничий і сільськогосподарський факультети для підготовки українських юристів і агрономів (зазначені підрозділи запрацювали у жовтні 1919 р.). На ці спеціальності попит був надзвичайно великий, про що засвідчив прийом документів від абітурієнтів під час вступної кампанії 1919 і 1920 рр. [24, с. 208-209].

У жовтні 1920 р. було зроблено спробу відкрити шостий за ліком факультет – політехнічний (туг мали готувати геодезистів, архітекторів, інженерів-хіміків, інженерів-електромеханіків та інженерів-шляховиків), утім через критичне становище УНР підготовлений законопроект не набрав юридичної сили [61, ф.2582, оп.2, спр.21, арк.89-89зв.].

Відкриття нових спеціальностей сприяло перетворенню університету у багатопрофільний вищий навчальний заклад, який з більшою віддачею працював на майбутнє України.

б) Створення і розвиток інформаційної та навчально-методичної бази підготовки фахівців

Влітку-восени 1918 рр. І.І.Огієнко неодноразово звертався до наукових і громадських інституцій, університетів, інших навчальних закладів, а також до населення з проханням дарувати всіляку літературу, особливо наукову і навчальну, бібліотеці К-ПДУУ, щоб мати змогу повноцінно забезпечити навчальний процес. Крім того, він передав вищу зі своєї наукової бібліотеки 114 примірників літератури [22, с. 292]. Не стояли осторонь цієї акції його колеги по університету, інші представники української інтелігенції, військовики, студенти. Ректор знаходив кошти для придбання літератури, відряджав до різних міст України і за кордон вчених і бібліотечних працівників для закупівлі різних видань. Частина цінних колекцій вдалося купити у поміщиків, які боялися конфіскації чи погромів своїх маєтків. На заклик Огієнка відгукнулися керівники різних навчальних закладів і передали дублети сотень унікальних книг зі своїх фундаментальних бібліотек. Тож за період з жовтня 1918 до кінця 1920 рр. університетська бібліотека зросла з 2000 до 35951 примірників українською, російською, німецькою, англійською, французькою, польською, румунською, сербською та іншими мовами [20, с. 400]. Понад 40 відсотків бібліотечного фонду були подарованими. Рациональному використанню літератури сприяло відкриття читального залу для студентів та інших користувачів. Вся література була поділена на такі групи: 1) загальні твори, 2) філософія, 3) релігія, 4) соціальні науки, 5) філологія, 6) точні науки, 7) прикладні науки, 8) мистецтвознавство, 9) література і 10) історія. Україномовної літератури було небагато, тож читачі користувалися переважно російськомовними виданнями, яких також не вистачало. 3 липня по вересень 1920 р. до фонду надійшло 1592 книги українською і 2548 – російською мовами, що значною мірою відповідало пропозиціям книжкового ринку країни [10, ф.р-582, оп.1, спр.100, арк.4].

Організуючи україномовний навчальний процес, рада професорів К-ПДУУ на чолі з ректором сформулювала завдання, щоб усі підготовлені науково-педагогічними працівниками лекційні курси публікувалися як посібники з навчальних дисциплін і були доступними для студентів. Технічний бік справи переважно забезпечував видавничий відділ ради студентських представників (готували тексти до друку, обслуговували гектограф, зшивали наклад

тощо). Першими, хто зумів скористатися такими умовами, були І.І.Огієнко (видрукував лекції з історії української мови) і П.М.Бучинський (випустив курс лекцій із загальної гістології). Загалом було видано 25 таких видань. Готували тут й іншу літературу, присвячену окремим питанням навчальних курсів, творчості українських письменників тощо, доступну студентам. У 1919–1920 рр. побачили світ щонайменше 13 таких книг і брошур. Окремі підручники перекладалися із зарубіжних [24, с. 281-284]. Студентська молодь цінувала зазначену літературу, однак вказувала на відсутність її з низки дисциплін (через брак коштів не всі підготовлені рукописи друкувалися – таких було не менше 10).

Завдяки І.І.Огієнку і його команді університетська бібліотека стала однією із найбільших в регіоні, в основному задовольняла інформаційні потреби професури і студентів, нарешті, поступово поповнювалася україномовною навчальною літературою, чого не було в жодному іншому університетському місті України.

7) Організація і вдосконалення навчального процесу

Російський університетський статут 1884 р., яким належало керуватися в роботі українського вишу, зокрема визначав обов'язки його керівника. Серед них – наглядати за “правильним ходом” навчального процесу в університеті і за повнотою викладання усіх дисциплін [6, с. 458]. Дотриматися цієї норми у повній мірі було далеко не просто, адже з перших днів роботи вишу потрібно було дбати про заповнення вакантних посад науково-педагогічних працівників. І надалі кадровий голод давав про себе знати. Тож у буквальному розумінні “правильно” організувати навчання відповідно до навчальних планів ректор не міг (посада проректора появилася лише у лютому 1919 р.). Це стосувалося і часу проведення занять. Задовольняючи бажання студентів, які змушені були шукати засобів до життя, рада професорів на чолі з І.І.Огієнком неодноразово переносила лекції і практичні заняття на другу половину дня. На жаль, не завжди дотримувалися встановленої тривалості занять (на це переважно впливало запровадження у місті поліцейської години). Для того, щоб контролювати ритм навчальної праці, ректор розпорядився, щоб у його кабінеті був розклад занять на всіх 5 факультетах [10, ф.р-582, оп. 1, спр.26, арк.7].

Дбав він і про україномовний характер навчання в університеті. Якщо першого року двоє професорів отримали від міністра освіти й мистецтв дозвіл викладати російською, то надалі лише В.І.Петр, чех за національністю, послуговувався цією мовою (у діловодстві він використовував українську). Решта викладачів дотримувалися норми закону. За розпорядженням І.І.Огієнка всі призначені на викладацьку роботу до К-ПДУУ читали вступні лекції. Цю роботу ректор розпочав з себе. Про лекторську майстерність Івана Івановича збереглися гарні відзиви його колишніх студентів [7, с. 258].

Щоб молодь краще засвоювала україномовний зміст лекцій і практичних занять, в університеті, на виконання розпорядження міністра освіти І.І.Огієнка,

у 1919–1920 рр. проводили іспити з української мови (виявляли ступінь розуміння) для вступників і тих студентів, які були прийняті на навчання раніше. Цей захід хоч і не сподобався частині студентів-неукраїнців, утім в підсумку забезпечив краще сприймання навчального матеріалу.

Огієнко очолював комісію, яка під час т.з. літнього семестру займалася переекзамінуванням невстигаючих студентів. Така робота давала позитивні результати – майбутні фахівці позбавлялися академічної заборгованості, а декани переводили їх на наступний семестр.

Різноманітні питання, пов'язані з навчальним процесом (наприклад, тривалість семестрів, якість вступних лекцій, зміни до навчальних планів, шкала оцінювання знань студентів, терміни складання іспитів з української мови, відкриття нових кафедр, організація літнього семестру), розглядала рада професорів університету і приймала відповідні ухвали. В обговоренні цих та інших питань і виробленні конструктивних пропозицій активну участь брав І.І.Огієнко. До його думки прислухалися і старші, і молодші за віком колеги [57; 61, ф.2582, оп.1, спр.187, арк.84].

8) *Налагодження науково-дослідної роботи науково-педагогічних працівників і видавничої діяльності університету*

Формування викладацьких кадрів К-ПДУУ забезпечило концентрацію у вищій значного наукового потенціалу, від якого варто було очікувати певних здобутків. На пропозицію ректора вирішили заснувати періодичну збірку наукових праць – “Записки Кам’янець-Подільського державного українського університету”. На жаль, із восьми запланованих томів вдалося видрукувати лише два. Та й вони появилися завдяки тому, що І.І.Огієнко, обіймаючи, крім ректорської, ще й посаду Головноуповноваженого міністра уряду УНР, зумів роздобути кошти під цей проект [25]. До того часу, доки не було створено власної поліграфічної бази (під це держава виділила відповідні кошти), університет взяв в оренду друкарню, яка належала місцевому Свято-Троїцькому братству [10, ф.р-582, оп.1, спр.44, арк.20]. За нашими підрахунками, вчені К-ПДУУ опублікували у 1919–1920 рр. щонайменше 11 наукових і 7 науково-популярних робіт, по 2 підручники і посібники для української школи [24, с. 298-301]. Майже усі наукові праці увійшли до “Записок” (т.2). Раніше вони були виголошені на засіданнях двох секцій Наукового товариства (НТ) університету. Щоправда, члени НТ виголосили значно більшу кількість доповідей (на засіданнях історико-філологічної секції їх зафіксовано 29, секції точних наук – 15) [62; 3, 10, ф.р-302, оп.1, спр.49, арк.36]. Понад 30 матеріалів мали бути опубліковані в інших томах “Записок”, але через брак коштів цього не сталося.

Для того, щоб науковці могли творити і друкувати свої наукові, науково-методичні праці та курси лекцій І.І.Огієнко організував придбання дефіцитного для того часу паперу. 28 осіб отримали по 0,5 пуда зі складу університету (1 пуд білого паперу у січні 1920 р. коштував 5000 крб.) [10, ф.р-582, оп.1, спр.89а,

арк.29-29зв.; 60]. Розпорядившись роздати папір викладачам, І.І.Огієнку у такий спосіб уберіг його від реквізиції з боку військової влади і сприяв друку праць.

Сам ректор, попри виконання великого обсягу державної і громадської роботи, не стояв осторонь наукової діяльності. Він доклав зусиль до вироблення і ухвали Статуту наукового товариства У 1919–1920 рр. опублікував 1 наукову статтю, 1 курс лекцій та 5 посібників для загальноосвітньої школи, брав участь у різних наукових дискусіях [19, с. 75, 79]. Оформивши оренду і налагодивши роботу університетської друкарні, керівництво вишу забезпечило вихід у світ кілька десятків видань, потрібних студентам.

Завдяки заходам ректора університет став осередком національного наукового життя, у якому брали участь викладачі різних фахів, представники студентської молоді.

9) Підтримка державотворчих процесів

І.І.Огієнко, посадаючи важливі державні посади, тим самим прилучився до активної розбудови української держави, проведення такої політики, яка забезпечувала національне відродження в сфері освіти, культури, церкви. Вона відповідала інтересам етнічних українців і привертала увагу в різних країнах Європи.

К-ПДУУ на чолі з ректором урочисто відзначив другу річницю І Універсалу Української Центральної Ради. Разом з кількома своїми колегами І.І.Огієнко взяв участь в роботі Державної наради, яку провели в Кам'янці-Подільському керівники УНР. Він підписав звернення до українського народу із закликом підніматися на бій проти денікінської загрози, ініціював ухвалу радою професорів університету “Звернення до світових держав з протестом проти нищення генералом Денікіним української культури”. У пресі викладачі університету друкували матеріали, присвячені самостійній Україні, тим важливим процесам, які вона переживала у той важкий час. На базі університету були проведені курси волосних інструкторів-інформаторів для 6 повітів Подільської губернії, курси для місцевих священиків для переходу на українську вимову богослужбових текстів, професура читала публічні лекції для робітників, ремісників, держслужбовців, військовиків, які зміцнювали їх переконання у необхідності захисту всього українського [20, с. 402, 403].

Як голова управи Подільської організації Українського Червоного Хреста, дбав про підготовку сестер-жалібниць для військового часу, ревізував стан військових шпиталів, ініціював збір коштів на підтримку хворих і поранених козаків армії УНР (з листопада 1919 р. працівники університету відраховували по 5% зі свого заробітку. Лише у січні 1920 р. вони у такий спосіб зібрали і передали за призначенням 6097 крб. 67 коп.) [20, с. 401, 402].

Для підвищення авторитету української влади ректор влаштував у своїй квартирі у червні 1919 р. обід за участю перших осіб УНР, під час якого у товариській обстановці обговорювали перспективи українського державотворення [36]. 1 травня 1920 р. тисячі кам'янчан зустрічали і вітали вигуками

“Слава!” та квітами на залізничному вокзалі, вулицях, перед головним будинком К-ПДУУ і в університетській залі Головного отамана військ УНР С.Петлюру. Сценарій зустрічі розробив сам І.І.Огієнко [39, с. 327-328]. Тим самим було продемонстровано, що Кам’янець-Подільський продовжує бути надійним чинником морально-психологічної підтримки молодій республіці. А серцевину цієї допомоги становив державний університет на чолі з його ректором.

Найбільш патріотично налаштовані студенти активно допомагали українським воякам, йшли на фронт захищати УНР, окремі з них загинули за українську справу, довівши, що для рідної країни і її кращого майбутнього їм не жалю власного життя [24, с. 369].

Самого ректора у різних колах суспільства сприймали як патріота, державотворця, людину, яка самовіддано служила національній ідеї, власним прикладом утверджувала українське в різних сферах життя.

10) Просвітницька робота, захист культурно-історичної та архівної спадщини українського народу

Про майстерність публічного лектора І.І.Огієнка відомо з серпня 1917 р., коли на секції вищої школи II Всеукраїнського учительського з’їзду він зробив доповідь про “Найперші завдання української філології”, а на пленарному засіданні того ж форуму виступив з іншою темою – “Рідна мова в школі”. 5 жовтня 1917 р. для учасників свята відкриття Київського народного українського університету він виголосив лекцію “Українська культура”, яка викликала справжній фурор серед присутніх і стараннями Українського військового генерального комітету була опублікована окремим виданням великим накладом [10]. Потім був пам’ятний виступ 7 (20) січня 1918 р. перед делегатами Собору Української Православної Церкви у Києві, який Огієнко присвятив проблемі українізації літургії [55, с. 163].

Майбутній керівник вишу розпочав свою просвітницьку діяльність у Кам’янці-Подільському 4 квітня 1918 р. Перед представниками місцевої громади виступив з коротким нарисом про українську культуру [36]. 22 жовтня, під час відкриття К-ПДУУ, ректор виголосив промову про основні етапи творення українського університету в адміністративному центрі Поділля [45, с. 89-90]. А у листопаді прочитав лекцію з історії української мови для 150 урядовців міста, які вчилися на курсах з українознавства [27]. Наприкінці року в залі, де зібралася майже тисяча осіб, запропонував доповідь на тему “Українська мова” [24, с. 388]. Розгорнути лекційну діяльність він, на жаль, не встиг, оскільки наприкінці місяця, отримавши від Директорії запрошення переїхати до столиці і зайняти високий пост міністра народної освіти УНР, вирішував питання передачі керівних справ в університеті і готувався до від’їзду з міста, яке вже встиг полюбити.

Наступного публічного виступу І.І.Огієнка довелося чекати майже півроку. Повернувшись з Галичини до університету 4 червня 1919 р., він організував для робітників і козаків республіканського війська, яке визволило місто

від більшовиків, цикл безкоштовних лекцій, що відбувалися в університеті. Сам же запропонував аудиторії тему “Що таке українська мова” [56].

У вересні в переповненій університетській аудиторії ректор виступив з публічною лекцією “Політичні й етнографічні назви східного слов’янства”. А 6 жовтня на багатолюдному засіданні ради професорів, присвяченому пам’яті професора К.В.Широцького, повідомив про основні моменти життя і діяльності відомого українського вченого.

Просвітницькі зусилля І.І.Огієнка підтримувала професорсько-викладацька корпорація університету. У 1919–1920 навчальному році нею було прочитано загалом 478 науково-популярних лекцій для населення міста. Частину з них прослухали півтори сотні студентів Кам’янець-Подільського народного українського університету [61, ф. 166, оп. 1, спр. 878, арк. 9-10].

Розпочавши роботу із формування бібліотечного фонду К-ПДУУ, ректор покладав надії на отримання як звичайної навчальної і наукової літератури, так і раритетів, які були найціннішим скарбом будь-якої університетської бібліотеки Європи. У відповідь на його багаторазові звернення різні інституції передали у власність вишу десятки цінних видань. Частину унікальної літератури університет придбав за власні кошти. Станом на 22 жовтня 1920 р. у бібліотечному фонді нараховувалося 24 стародруки XVI ст. і 82 – XVII ст., а також 663 примірники книг, виданих у XVIII ст. [10, ф. р.-582, оп. 1, спр. 100, арк. 2; 1]. Власне ці раритети були врятовані для наступних поколінь у тих страшних умовах, коли “книжка [масово]... нищилась, попросту палилася в печах, продавалася на вагу як із приватних рук, так із закладів” [42, кн. 10(18), с. 671].

Добре знаючи ціну архівним документам для наукових досліджень, І.І.Огієнко з боєм ставився до будь-якого повідомлення про нищення архівних сховищ і комплексів в умовах анархії і частоті зміни влади в різних регіонах України. Зокрема, у Кам’янці-Подільському в часи Директорії УНР склалася вельми загрозлива ситуація щодо існування багатьох архівних фондів різних установ. Це було пов’язано здебільшого з гострим дефіцитом паперу, невиплатою зарплатні працівникам архівів, відсутністю коштів для належного збереження приміщень, фондів тощо. Негативно впливали на долю архівних документів неодноразова зміна влади, функціонування впродовж майже 8 місяців структур польського окупаційного режиму. Через це чимало архівних колекцій зникло безслідно.

8 серпня 1919 р. І.І.Огієнко направив до Головного управління мистецтв і національної культури, яке діяло в структурі Міністерства народної освіти УНР, у якому просив “вжити можливих заходів щодо упорядкування охорони пам’яток старовини”. До листа було додано заяву групи вчених-гуманітаріїв університету, у якій пропонувався конкретний план збереження архівної спадщини на території міста [24, с. 411, 412]. До думки науковців прислухалися, і вже незадовго запрацювала офіційна Архівна комісія, яка взяла на себе обов’язок навести лад у цій справі. Університет делегував до неї професора П.В.Клименка. Влада призначила його головою цієї комісії, а також доручила

очолити Відділ охорони пам'яток старовини МНО УНР. Їх діяльності активно сприяв І.І.Огієнко. Щоб мати можливість впливати у містечках і селах на частину анархічно настроєних мешканців, які нищили історичні будинки, пам'ятники, а також старовинні колекції з дворянських маєтків, продавали їх і сприяли вивозу за кордон, Іван Іванович звернувся до сільських священників з проханням запобігати руйнівним настроям серед віруючих.

Ректор зініціював створення університетського архіву на базі "безгоспних" архівних фондів. Він звернувся до громадськості з проханням передавати вищу на збереження матеріали, присвячені історії Української революції. Концентрація тут великої кількості архівних документів (точних даних про це немає), різних свідчень про події 1917–1920 рр. врятувала їх від загибелі чи руйнування. За участю керівника у закладі було створено кабінет (музей) мистецтв, у якому наприкінці 1920 р. нараховувалося 3274 одиниці зберігання, які мали художню цінність. Сам І.І.Огієнко передав сюди свою нумізматичну колекцію, яка складалася із 135 монет різних країн світу [10, ф.р-582, оп.1, спр.28. арк.1-30; спр.29, арк.1-50; спр.30, арк.1-26].

Загалом університет і його керівник відіграли чималу роль у збереженні культурно-історичної, архівної спадщини української народу на Поділлі.

11) Організація матеріальної допомоги викладачам, навчально-допоміжним і технічним працівникам

В умовах глибокої економічної кризи, тотального дефіциту і нестримної гіперінфляції на внутрішньому ринку країни успішна робота університету у великій мірі залежала від того, наскільки купівельно спроможними і матеріально забезпеченими були члени трудового колективу, передусім ті, хто безпосередньо формував майбутню українську інтелігенцію. І.І.Огієнку в різні періоди діяльності вдалося залучити до надання разової матеріальної допомоги викладачам і членам їх сімей як губернське земство, так і державні структури, що на короткий час поліпшувало матеріальний стан людей. Входячи до урядових структур, Іван Іванович постійно нагадував керівництву вищої виконавчої влади про необхідність перегляду оплатних норм усіх категорій працівників університету відповідно до інфляційних процесів. Для того, щоб кожен професор і приват-доцент могли мінімально задовольняти свої щоденні потреби, їх місячні доходи мали б становити, наприклад, у вересні 1919 р., щонайменше 6 тис. крб. на одну особу. Таких зарплат в університеті просто не було, працівники отримували у кілька разів менше. Щоб посприяти виживанню цих людей, правління університету на чолі з І.І.Огієнком пішло на те, аби роздати частину землі, отриманої від міської влади під будівництво університетських корпусів, для індивідуального городництва (всім бажаним була нарізана земля, а для її обробітку виділили значну грошову позику). Іншим кроком господарчого органу К-ПДУУ в інтересах трудового колективу стала реалізація продукції із зразкового університетського городу за цінами, нижчими від ринкових. І, нарешті, щоб мати дешевше борошно, керівництво вищу

вирішило засіяти 40 дес. ярими зерновими. Ці заходи дали певний ефект, який позитивно сприйняли різні категорії працівників [24, с. 316-319].

12) Збільшення кількості стипендій і матеріальної допомоги незаможникам, утримання студентської їдальні

Засновуючи університет і надаючи українській молоді можливість здобути вищу національну освіту, влада подбала і про те, щоб незначна частина студентства могла отримати фінансову допомогу у вигляді стипендій і окремих разових виплат. Але враховуючи, що майже все студентство К-ПДУУ було незаможним, гостро виникала проблема його матеріальної підтримки з боку держави. Ще до офіційного відкриття університету І.І.Огієнко розпочав роботу із формування стипендіального фонду. Сподіватися на громадську допомогу було справою не дуже певною, бо більшість земств регіону мали порожні каси. І все ж, відповідаючи на прохання ректора, низка повітових земств (Кам'янецьке, Ушицьке, Вінницьке, Гайсинське, Ольгопільське і Бердичівське) приймала ухвали про виділення коштів на стипендії студентам першого подільського вишу. Згодом, у 1919 р., до них приєдналася Подільська губернська народна управа, яка профінансувала 46 стипендій (кожна – по 1200 крб.). За нашими підрахунками, в осінньому семестрі із 430 студентів державні (земські) стипендії і допомоги отримували всього 12 осіб або 2,8%. Така незначна кількість молодих людей, яким дісталася ці виплати, явно не задовольняло керівництво університету, і вже у листопаді 1918 р. І.І.Огієнко звернувся до Міністерства освіти й мистецтв з проханням збільшити на перше півріччя 1919 фінансового року обсяги стипендіального забезпечення, оскільки молодь бідує. Доводи ректора виявилися переконливими, і у наступному семестрі кількість стипендіатів зросла до 32 (відсоток підвищився до 7,4), причому 10 з них отримували допомогу впродовж двох семестрів, інші – уперше.

За січень-травень 1919 р. стипендіат отримував загалом 600 крб. (в середньому 120 крб. щомісяця). Враховуючи постійне зростання індексу споживчих цін, така допомога насправді була мізерною. Це, власне, визнавав і сам ректор університету І.І.Огієнко, який напередодні першої річниці існування закладу публічно стверджував, що “наша університетська допомога та стипендії не такі великі, щоб студент міг цілком прожити на них”. Упродовж двох навчальних років кількість стипендіатів становила 153. З них два отримували допомогу впродовж усіх чотирьох семестрів, 8 – трьох, 26 – двох і 117 – впродовж одного семестру.

І.І.Огієнко, поєднуючи роботу в університеті і на високому державному пості, зумів провести офіційне рішення про збільшення кількості підвищених стипендій. Місячний розмір однієї із них становив 2000 крб. У квітні 1920 р. її отримували 38 осіб, у квітні-травні – вже 50. У такому ж розмірі видавалися й одноразові місячні, рідше – двомісячні допомоги. Однак основна частина стипендіатів отримували щомісяця значно менше: одна група – по 100 крб., інша – по 312, 5 крб. [10, ф.р-582, оп.2, спр.120, арк.1,3].

Такий диференційований підхід до стипендіального забезпечення не сприймався значною частиною студентської молоді як вияв справедливості, особливо тими, хто отримував порівняно менші суми. Не випадково, вони (студенти) досить часто вимагали відмовитися від різних типів виплат і встановити єдину стипендію, яка у 1920 р. мала б фіксований розмір 2000 крб. на місяць з одночасним наданням стипендіатам права ще й заробляти своєю фізичною працею поза університетом. Інші джерела свідчать, що студенти неодноразово зверталися до ректора з проханням видати їм стипендію наперед на кілька місяців, щоб можна було вижити. І.І.Огієнко, який щиро вболівав за поліпшення становища молоді, 15 лютого 1920 р. розпорядився як Головний уповноважений міністр УНР видати університету 2,4 млн. крб. на стипендіальні виплати 100 студентам-незможникам, передусім вихідцям зі Східної Галичини, які не мали матеріальної підтримки від своїх батьків через відсутність з ними будь-якого зв'язку. У весняному семестрі 1919–1920 навчального року із 1401 студента державні грошові виплати (одно-шестимісячні стипендії, одно-двомісячні допомоги) отримали всього 7,8%. Однак і цей, на перший погляд, невеликий показник дався ректорові дуже непросто (для порівняння, у такому ж університеті, що діяв у столиці, стипендіальне забезпечення отримували у рази менша кількість молоді). 27 березня І.І.Огієнко провів нараду присутніх у Кам'янці-Подільському українських міністрів та їх заступників, де зокрема розглянули питання про матеріальне становище студентів. Було прийнято ухвалу про підвищення розміру стипендій для студентів К-ПДУУ у 5 разів [61, ф.1131, оп.1, спр.35, арк.30]. Разом з тим він сприяв фінансовій і речовій допомозі хворим юнакам і дівчатам в умовах вкрай холодної зими 1919–1920 рр. (молоді видали 122 пари штанів, 213 гімнастерок, 129 теплих сорочок тощо) [10, ф.р-582, оп.1, спр.74, арк.26].

Особливою турботою ректора було відкриття і робота студентської їдальні, яка обслуговувала молодь за дешевими цінами. Позики на її утримання надавав Головноуповноважений уряду УНР І.І.Огієнко. Лише у березні 1920 р. на безкоштовні і дешеві обіди він виділив 150 тис. крб. Наступного місяця ця сума зросла удвічі. З грудня 1919 по травень 1920 рр. їдальня отримала всього 675000 крб. [24, с. 334].

У квітні 1920 р. через нестачу коштів на допомогу студентам, погіршення матеріального їх становища, ректора звернувся до міністра освіти П.І.Холодного з таким листом: “На Україні в теперішній час найбільш активним єсть Кам'янець-Подільський Державний Український Університет. В ньому скупчується молода інтелігенція, що вже не раз виявляла свою здібність до творчої праці й любов до рідного краю. Але в цей надзвичайний час студентство знаходиться в дуже скрутному матеріальному становищі. Студентством нікто не піклується, воно голодає і, не маючи засобів до життя, розбігається з Кам'янця. Мент [момент. – Авт.] вимагає, аби негайно було організовано допомогу незможному студентству. Треба негайно закласти студентську їдальню [вона припинила свою роботу через нестачу коштів. – Авт.] й студентський дім, де

незamoжний студент мав би притулок. ...Звертаюся до Вас як до людини, що багато працює на користь благодійну, щиро прошу взяти на себе труд по організації допомоги студентству. Я сподіваюсь, що Ви не одмовите в проханні і підете назустріч потребі [61, ф.2582, оп.1, спр.187, арк.81-81зв.]. Реалізувати пропозицію Огієнка, на жаль, не вдалося через поразки польсько-українського війська та дестабілізацію державного життя.

13) Набуття якостей керівника, вироблення демократичного стилю керівництва, формування в колективі сприятливого морально-психологічного клімату

У київський період життя і діяльності І.І.Огієнка не посідав великих посад, тож до його призначення спочатку в.о.ректора, а згодом і повноцінним керівником університету важко було судити про те, наскільки він справиться з новими обов'язками. І все ж, перш ніж 22 травня 1918 р. за нього, як відповідального за відкриття вишу на Поділлі, проголосували члени ради лекторів Київського народного українського університету (КНУУ), його знали в українських колах столиці як вченого-українознавця, відповідальну, рішучу і наполегливу людину, з великим відчуттям приналежності до національної спільноти. У квітні 1917 р. одним із перших він перейшов на викладання свого лекційного курсу в університеті св. Володимира українською мовою. Згодом обстоював відкриття українських кафедр в російських університетах України, звертався з відповідним листом до Центральної Ради і української громадськості. На всеукраїнському педагогічному з'їзді у серпні 1917 р. виступив із змістовними доповідями про українізацію середньої і вищої освіти. З іменем Огієнка тісно пов'язана робота із заснування КНУУ. У відповідній комісії працював над виробленням штату і навчального плану історико-філологічного факультету, а після відкриття вишу йому доручили обов'язки секретаря того ж факультету (друга посада після декана), з якими він справлявся успішно. Вхпив до складу кількох комісій (бібліотечної і з розбудови мережі народних університетів у різних регіонах України), закликав Міністерство народної освіти УНР до твердого курсу на українізацію старої вищої школи. Власне подібні неодноразові заяви І.І.Огієнка призвели до того, що його обрали до складу комісії, яка проводила експертизу умов для відкриття університету у Кам'янці-Подільському. Очевидно, велика активність цього лектора на ниві становлення національної вищої освіти, наведення конструктивних контактів з місцевими діячами і цілком позитивні їх відгуки на його перебування в адміністративному центрі Поділля 4 квітня 1918 р. (продемонстрував "щирий, гарячий запал до цього діла" [42, кн. 5(14), с. 343]), вміння співпрацювати з людьми якраз і стали тими вирішальними аргументами, що забезпечили 36-річному діячеві перемогу під час альтернативних виборів на посаду в.о.ректора університету.

В.К.Приходько відзначав у Огієнка як "виключну діловитість і працьовитість", "пунктуальність", "робочу дисципліну", так і "тяжкенькість" (часом говорить прикrostі). Тим, хто не виконував його доручень по університетській

комісії, якій було доручено підготувати приміщення вищу до роботи, він “злегенька й делікатно, але досить в’їдливо докоряв: “А я ж вас ласкаво просив, та ласкаво просив невідмінно це зробити, й Ви ж обіцяли... Та як же ж буде?” [43, с. 22, 23, 38]. У дорученій йому українською державою справі не бачив дрібниць – усі питання, пов’язані з виконанням посадових обов’язків, були для нього важливими. За О.М.Пашенко, “Ректор Університету мав багато клопоту, – треба було спорядити акти й документи на даровані землі, будинки, прийняти все майно, скласти інвентаря всьому, виселити мешканців Технічної Школи з університетських будинків, що не хотіли виступати, хоч їм Миська Управа відвела інші мешкання, або обов’язувалася платити грішми. Треба було скласти кошториси на перебудови, добудови, пристосування будинків до потреб Університету... Моделі меблі, гатунок матеріялів, ціни, фарбування й усякі дрібниці – все це ... не опускав без своєї апробати ... Огієнко... [За тиждень до відкриття університету] Огієнко, здається, вже зовсім не виходив із будинку ... (в своїм урядовім кабінеті і снідав, й обідав, а може й ночував...), все щось ще й ще знаходилося до роботи, кожному, навіть дрібницю, хотілося йому самому закінчити, самому доглянути” [42, кн. 5(14), с. 344, 345, 346].

Велелюдне свято відкриття, до проведення якого ректор залучив десятки відомих в Україні діячів, багатонаціональну місцеву громаду, залишило у пам’яті його учасників найяскравіші враження і зміцнило віру в успіх національної справи. Виступаючи на відкритому урочистому засіданні ради професорів, І.І.Огієнко наголосив, зокрема, що університет буде зв’язком між професурою і студентством [45, с. 127]. Малось на увазі забезпечити тісну співпрацю між суб’єктом і об’єктом навчання як головної умови підготовки кадрів української інтелігенції. Над його вирішенням керівник вищу працював постійно.

Надзвичайно складним завданням було оперативне формування якісної, патріотично налаштованої професорсько-викладацької корпорації як вирішального чинника успішного навчального процесу в українському університеті. Робота над його вирішенням протікала складно, суперечливо, не завжди успішно, нагтовхуючись на низку різних перешкод об’єктивного й суб’єктивного характеру. Використовуючи різні джерела, ректорові вдалося зібрати інформацію про українських вчених, готових переїхати до Кам’янець-Подільського для роботи в університеті. Листування з ними не завжди було успішним, проте у більшості випадків забезпечило потрібний результат.

Колектив поступово зростав. Його душею був І.І.Огієнко. Він приходив на допомогу тим, хто опинявся у складному становищі. Так було з Д.І.Дорошенком, коли той прибув на роботу до університету, але не мав де поселитися. Сім’я Івана Івановича, яка складалася із чотирьох осіб, відвела у займаній нею з осені 1918 р. державній квартирі “дуже гарну й теплу кімнату”, у якій оселився Дмитро Іванович. “Сердечна прихильність і тепле відношення, які я зустрів у гостиннім домі Огієнків, – писав він згодом у своїх мемуарах, – дуже скрасила мені життя в чужому місті, серед невеселих обставин і настроїв” [11, с. 412].

Колеги ставилися до свого шефа загалом прихильно. С.Ф.Русова закидала керівникові, що до нього слід було звертатися не інакше, як “пане ректоре”. Разом з тим вона наголошувала, що “цю дріб’язковість треба Огієнкові простити й цінити його за надзвичайну працездатність та повну відданість українським справам, які він підтримував часто не без ризику для себе, застаючись на сторожі їх до останньої хвилини” [44, с. 150]. Професор В.О.Біднов наголошував, що для керівництва вишем І.І.Огієнко “був найбільше придатною особою, якої ... тоді ніхто інший замінити не міг”. Разом з тим він згадував, що “відносини між ректором і професорами спочатку були дуже гарні, але згодом погіршилися. Старші віком і стажем професори піддержували ректора, молодші – переважно приват-доценти [йдеться про П.Г.Клепатського і М.О.Драй-Хмара. – Авт.] – чим далі, тим гостріше виступали проти нього” у виробничих питаннях. Утім “з-за цього ніяких поважних інцидентів не виникало” [2, с. 328, 331]. За мемуарним джерелом, з критикою ректора виступав М.О.Драй-Хмара, утім це було пов’язано, як роз’яснював Л.Т.Білецький, “скоріше особистими мотивами, ніж загальним добром університету” [61, ф.3876, оп.1, спр.3, арк.146зв.]. Кістяк пофесорсько-викладацької корпорації вважав, що “заслуга проф. Огієнка в історії заснування і розвитку університету є безперечна і дуже велика. Крім того, проф. Огієнко виявився дуже добрим організатором і керівником, і завдяки цим безперечним здібностям університет Кам’янецький в очах суспільства стояв дуже високо”. Під час таємних виборів ректора університету на початку травня 1920 р. тільки два члени ради професорів не підтримали кандидатуру І.І.Огієнка [5]. (Очевидно, ними були П.Г.Клепатський і М.О.Драй-Хмара. За Л.Т.Білецьким, відносини між ними і ректором так і не нормалізувалися [61, ф.3876, оп.1, спр.3, арк.142-142зв.]).

31 жовтня 1920 р. пленум Подільської Національної ради під головуванням Н.Григорієва (у ньому брали участь й окремі викладачі вишу) висловився проти поєднання посад ректора університету і міністра ісповідань УНР (їх посідав І.І.Огієнко), оскільки це, за їх висновком, призводить до тривалої відсутності керівника вишу на роботі “в самі тяжкі часи життя українського університету” [9 липня 1920 р., напередодні вступу до міста червоного війська, ректор з сім’єю виїхав до Галичини, куди йому наказав глава уряду. – Авт.] [61, ф.2582, оп.1, спр.188, арк.110-110зв.]. При цьому заслуги діяча перед університетом і українством до уваги зовсім не бралися. Коли 7 листопада 1920 р. він таки повернувся до Кам’янця-Подільського, то йому, ймовірно, показали відповідний лист від Національної ради, але свідчень про негативну реакцію керівника на невчасну пропозицію політиків не виявлено. Більше того, як член уряду він добре знав про трагічну ситуацію на фронті і невтішні перспективи української держави, але в ректорському кріслі працював по-можливості спокійно і ритмічно (за тиждень провів два засідання правління університету, листувався з деканами факультетів, проаналізував зміни у закладі за часів останнього радянського керування), готував найважливіші документи і частину бібліотеки до перевезення в еміграцію. В офіційних зносинах з керів-

никами підрозділів продовжував звертатися до них через чемне “Ласкаво прошу”, засвідчуючи тим самим свою повагу до них [10, ф.р.-582, оп.1, спр.26, арк.21].

І.І.Огієнко з прихильністю ставився до навчально-допоміжних і технічних працівників, усвідомлюючи, що без їх участі університет не зможе повноцінно працювати. Враховуючи їх кепське матеріальне становище, намагався посприяти їм в отриманні грошової допомоги, земельних ділянок для городництва тощо. Ю.А.Гудзій зафіксував, що ректор, повернувшись на початку червня 1919 р. з еміграції, “докладно розпитував кожного з нас [управлінський персонал. – Авт.], як нам поводилось тут [за більшовиків. – Авт.] [8, кн. 3(12), с. 233]. Взагалі “Огієнко був завжди лагідний, спокійний, тактовний. Це мало дуже велике значення для урядовця, бо після того в нього повставала ще більша повага й до самого Університету. За те все любили ми свого Ректора...” [8, кн. 4(13), с. 295].

З особливим душевним теплом ставився керівник вишу до студентства, яке, на його велике переконання, мало відіграти найактивнішу роль у національному відродженні країни, забезпечити її майбутній розвиток по європейському шляху. Для цього треба було створити належні умови для життя і навчальної праці майбутніх фахівців. Після зарахування на навчання восени 1918 р. молоді побачила “цілком готовий учбовий заклад з усім необхідним влаштуванням і науковим приладдям для нормальних занять, що яскраво вказувало на незвичайну, натхненну активність керівництва, що за такий короткий час успіло пустити на повний хід таку складну машину, і то в таких несприятливих умовах воєнно-революційного часу” [28, с. 110].

За спостереженням одного із колишніх студентів, центральною фігурою “як в академічному, так і в ідейно-виховальному відношенні” був І.І.Огієнко. Він приділяв належну увагу вирішенню проблем студентської молоді, по можливості приймав її представників у своєму кабінеті, вів з ними зацікавлені розмови, демонструючи батьківське піклування про юнаків і дівчат [28, с. 111]. На отримані письмові звернення студентського самоврядування давав вчасні підбадьорюючі відповіді, що задовольняли прохання молоді [10, ф.р.-582, оп.1, спр.74, арк.26]. В день Пасхи, який припав на 11 квітня 1920 р., взяв участь у святковому обіді, який студенти-галичани влаштували в університеті на державні кошти, виділені І.І.Огієнком, виступив з чуйною промовою про українську молодь і кращі перспективи її життя [4].

В стосунках між ректором і окремим студентами трапився інцидент, який, проте, не мав великого резонансу. Йшлося про те, що 14 червня 1920 р., під час прийому офіційної молодіжної делегації, на запитання одного із її членів, який представляв одну із національних меншин, про ставлення до критики деяких університетських порядків, висловленої у студентському журналі “Нова думка”, І.І.Огієнко заявив, що не бажає розмовляти про це, бо, мовляв, “його [студента. – Авт.] серце не болить за українським університетом” [10, ф.р.-582, оп.1, спр.69, арк.35-35зв.]. Очевидно, ректорові не хотілося обговорювати

статтю Футурбільша (за цим псевдонімом ховався дещо егоцентричний студент-філолог Валер'ян Поліщук), у якій робилися різні принизливі випадки проти його колег – М.М.Хведорова, В.О.Біднова, С.К.Тимченка, Л.Т.Білецького, М.А.Плевако. Дісталоя від “колючого” автора і ректорові за те, що не виділив кошти на видання третього числа журналу “Нова думка” і що потрапити на прийом до нього можна лише за попереднім записом [58]. Щодо цих закидів, то 22-річний критик явно не врахував, що, по-перше, в умовах галопуючої інфляції і дефіциту фінансування керівник вишу направляв кошти передусім на збільшення кількості студентських стипендій. По-друге, І.І.Огієнко, крім виконання обов'язків керівника, у той час посадав ще дві вельми відповідальні посади – керував міністерством ісповідань, яке продовжило політику українізації православної церкви на Поділлі, і був представником української влади у зносинах з польськими військовою та цивільною адміністраціями, які функціонували в регіоні з середини листопада 1919 р. до 8 липня 1920 р., налагодив роботу апарату різних українських міністерств, який об'єднав у галузеві референтури, що підпорядковувалися Раді Головноуповноваженого уряду УНР [53]. Тож щоденно доводилося приймати урізних державних питань чималу кількість відвідувачів. Але за цим всім він не забував і про університетську молодь. Коли стало відомо, наприклад, про арешт групи студентів польськими жовнірами, І.І.Огієнко негайно звернувся до начальника Подільського округу Б.Крачкевича з проханням звільнити їх з-під варті і повернути вилучені у них документи і кошти. Неодноразово обстоював він і право студентів-галичан на подальше навчання в університеті після того, як польська військова влада вирішила їх депортувати за Збруч. Врешті-решт, усі “непокірні” вихідці зі Східної Галичини залишилися у Кам'янець-Подільському і змогли продовжити свою навчальну працю [10, ф.р-582, оп.2, спр.86, арк.6; спр.123, арк.11].

І.І.Огієнко відзначався доброзичливістю, відкритістю, доступністю, демократичністю, шанував людей праці, молодь, дбав про них. Прислухався до раціональних ідей, порад, пропозицій. Не нав'язував своєї позиції іншим. Важливі питання життя колективу виносив на обговорення колегіальних органів. Неконструктивну критику не сприймав.

14) Створення і розвиток матеріально-технічної бази університету, спроба будівництва адміністративних і навчально-лабораторних корпусів

Після призначення І.І.Огієнка в.о. ректора ще не створеного К-ПДУУ одним із напрямів його діяльності стало забезпечення вишу необхідними адміністративними і навчально-лабораторними приміщеннями. З самого початку реалізації університетського проекту Кам'янецька міська дума зобов'язувалася забезпечити майбутній вищий навчальний заклад добротними будинками. Коли 4 квітня 1918 р. до міста прибула з Києва спеціальна комісія, яка мала з'ясувати умови відкриття університету, їй запропонували оглянути готові

споруди, у яких, на думку Університетської комісії, можна було проводити навчальну працю, розмістити студентів. Уже тоді спільне засідання обох структур погодило (за це голосував й І.І.Огієнко), що під заклад найкраще підходять будинки середньої технічної школи, а також чоловічої і жіночої духовних шкіл [10, ф.р-582, оп.3, спр.3, арк.3]. Коли комісія в справах вищих шкіл й наукових інституцій України розглянула законопроект про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету, питання про приміщення знову актуалізувалося, вимагало юридичного вирішення і фіксування у тексті документа. Для отримання відповідних юридичних документів до Кам'яця-Подільського відрядили І.І.Огієнка. 11 липня 1918 р. під час чергового засідання комісії він представив привезені ним необхідні акти і заявив, що під тимчасове розміщення університету відводиться триповерховий будинок технічної школи (54 кімнати). Його корисна площа становила 1313 кв. сажнів (2801,9 кв. м) [61, ф.2201, оп.1, спр.329, арк.54-54зв.]. Оскільки зазначений будинок використовувався під постій військової і зазнав у зв'язку з цим чимало руйнувань приміщень, то він вимагав серйозного внутрішнього і зовнішнього ремонту. Для його проведення ректор, який прибув до міста 3 вересня 1918 р., зніціював створення в складі Університетської комісії (він її і очолював), підкомісії з ремонту будинку і придбання меблів, яка відразу приступила до роботи [10, ф.р-582, оп.1, спр.3, арк.11-11зв.].

Оскільки гроші передбачені законом “Про асигнування 60000 крб. на ремонт будинків Кам'янець-Подільської технічної школи” (прийнятий не пізніше 23 серпня 1918 р.) не поступали зі столиці, І.І.Огієнко направив телеграму з відповідним проханням директору департаменту вищої школи Міністерства освіти й мистецтв Ф.П.Сушицькому. Через три дні необхідний аванс надійшов [61, ф.2201, оп.1, спр.153, арк.31, 319]. Крім того, треба було подбати ще й про додаткові кошти (кошторис ремонтних робіт сягав 119 тис. крб.). Про це керівник закладу домовився з головою Подільської губернської народної управи В.К.Приходьком (ця структура замість грошей, яких бракувало їй самій, виділила безкоштовно необхідні будівельні матеріали – цеглу, вапно тощо). Крім того, він запропонував негайно звернутися до ліквідаційних комісій майна російської армії про надання університетові різних матеріалів (відповідного листа направив на ім'я спеціального губернського уповноваженого). З цього та інших питань І.І.Огієнко попросив аудієнції у самого гетьмана (Павло Скоропадський двічі приймав ректора і дав відповідні доручення про невідкладну допомогу К-ПДУУ) [10, ф.р-582, оп.1, спр.3, арк.10, 35-35зв.]. За О.М.Пашенку, ректор з Києва, де вирішував важливі питання університету, контролював підготовку будинку до роботи, “мало не кожний день цікавився, що зроблено. Моделі меблів, гатуюнок матеріалів, ціни, фарбування й усякі дрібниці ... нічого не опускав без своєї апробати...” [24, с. 226]. До свята відкриття закладу, яке відбулося 22 жовтня 1918 р., всі найважливіші роботи були завершені.

І.І.Огієнко відіграв велику роль у придбанні нових приміщень для університету. Займаючи з 6 січня по 25 квітня 1919 р. посаду міністра народної освіти

в уряді Директорії УНР (за ним залишалася й посада ректора К-ПДУУ), він уже 20 січня 1919 р. наказав третій поверх будинку, у якому одночасно були розміщені університет і технічна школа, а також флігель передати у повне розпорядження вищої школи до зведення власних приміщень [61, ф.2582, оп.1, спр.188, арк.224; спр.224, арк.19].

Довго не розв'язувалося питання про передачу університетові будинку двокласної жіночої церковно-парафіяльної школи. У зв'язку з цим І.І.Огієнко змушений був звернутися до міністра культів І.Липи, після чого у лютому 1919 р. воно було вирішено [10, ф.р-582, оп.1, спр.27, арк.1].

Після офіційного відкриття К-ПДУУ ректор взявся за виконання статті закону про заснування університету, яка передбачала спорудження власних адміністративних і навчально-лабораторних корпусів. 23 листопада 1918 р. він призначив архітектором вишу інженера Папенгута (у вересні 1919 р. його змінив інженер Сердюк). Після кошторисних обрахунків він приступив до планування будівельних робіт на частині великої земельної ділянки (100 дес.), яку міська дума виділила університетові. 26 січня 1919 р. міністр І.І.Огієнко вніс на розгляд уряду відповідні пропозиції. В результаті ухвалили “Закон про асигнування в розпорядження Міністра народної освіти з коштів державної скарбниці 1786435 карб. 31 коп. на заготовлення матеріалів та на збудування помічників будинків для збудування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету”. Акт затвердила Директорія УНР [10, ф.р-582, оп.1, спр.12, арк.5; спр.124, арк.36]. Але до його виконання змогли приступити лише після визволення Кам'янця-Подільського від більшовицьких військ. 29 серпня 1919 р. правління університету затвердило підготовлений Папенгутом план будівництва, розроблений 5 місяців тому. Проект був розрахований на 5-10 років [45], тож усі ці заходи мали скоріше моральне і символічне значення, адже в умовах гострої воєнної конфронтації вести будівельні роботи виглядало нереально.

Разом з тим, досвід І.І.Огієнка засвідчує, що за існуючої потреби і при великому бажанні навіть за складних обставин внутрішнього життя все-таки можна успішно вирішувати матеріально-технічні питання, робити спробу будівництва приміщень.

15) Сприяння у відкритті та забезпеченні умов для роботи навчальних закладів різного типу (університетської гімназії для дорослих, педагогічних курсів при К-ПДУУ, Кам'янець-Подільського народно-українського університету)

І.І.Огієнко сприяв розвитку освітнього середовища у Кам'янці-Подільському, у зв'язку з цим підтримував різноманітні корисні проекти, започатковані місцевими діячами, зокрема щодо відкриття тут українських курсів для дорослих з правами для учнів середніх шкіл (подібні курси, але з російською мовою викладання вже діяли у місті). Після їх закінчення випускники могли вступити до українського університету і здобувати вищу освіту, краще прислужитися

національному відродженню батьківщини. На посаду директора курсів просвітяни вирішили запросити ректора вишу. Той дав згоду, затвердив розклад вступних іспитів, запропонував перевести курси в будинок університету [10, ф.р-3023, оп.1, спр.3, арк.2]. В Міністерстві освіти й мистецтв І.І.Огієнко швидко домогся дозволу на відкриття цих курсів (вони були чотирирічними і фінансувалися за рахунок плати учнів за навчання).

Враховуючи досвід російських університетів в Україні, І.І.Огієнко поставив за мету заснувати при К-ПДУУ українську гімназію. З відповідною пропозицією він вийшов на Міністерство освіти й мистецтв, і 12 жовтня його прохання про перетворення курсів у гімназію для дорослих розглянули в департаменті середньої школи. В результаті докладених зусиль прийшов очікуваний успіх. Як писав І.І.Огієнко, “поки нам дозволено називатися “Кам’янець-Подільська українська гімназія для дорослих” (за архівним джерелом, 2 листопада 1918 р. міністр освіти й мистецтв підписав наказ про створення “Першої Української гімназії для дорослих” [10, ф.р-3023, оп.1, спр.6, арк.11]. Дбаючи про високий якісний рівень педколективу, він запропонував “з числа професорів ... притягти до праці в цій новій гімназії не менше як чоловік 5 ... і поставити гімназію так, як не поставлено ніяку іншу в Кам’янци” [10, ф.р-3023, оп.1, спр.5, арк.5].

Виконуючи настанови І.І.Огієнка, до викладацької праці в закладі вже у 1918–1919 навчальному році залучили 6 викладачів університету. Офіційне відкриття української гімназії для дорослих відбулося 16 жовтня. На свято прибули: І.І.Огієнко, педагогічний колектив у повному складі, понад 100 зарохованих на той час гімназистів обох статей, представники міської управи, керівники і члени товариства “Просвіта”. Відбувся урочистий молебень в університетській церкві. До учнів промовляв І.І.Огієнко, гості [10, ф.р-3023, оп.1, спр.6, арк.30-30зв.; 26].

Після того, як І.І.Огієнко приступив до роботи на посаді міністра народної освіти УНР, Перша Кам’янець-Подільська змішана гімназія для дорослих дістала в його особі ще більшого оборонця. Передусім був розроблений і внесений на розгляд уряду законопроект, що мав врегулювати правове становище навчального закладу. Відселений з університетського будинку середньої технічної школи, яка прихистила українську гімназію, не вплинуло, “за розпорядженням І.Огієнка, на долю останньої” [10, ф.р-3023, оп.1, спр.3, арк.24].

4 березня 1919 р. міністр освіти видав наказ про перейменування закладу на Кам’янець-Подільську університетську гімназію для дорослих. Вона повинна була підлягати гімназійному статуту, крім статей, що обмежували вік учнів і тривалість навчання. Для ведення справ їй надавалася допомога в розмірі 15 тис. крб. [10, ф.р-3023, оп.1, спр.14, арк.27зв.]. Стараннями І.І.Огієнка 5 квітня 1919 р. уряд ухвалив створити університетську гімназію для дорослих з наданням їй повних державних прав (передусім отримання фінансування з держбюджету) [10, ф.р-3023, оп.1, спр.23, арк.13]. Скористатися отриманою прерогативою вдавалося, на жаль, нетривалий час. Як свідчать архівні документи, державні кошти надходили лише перших півроку. Після звільнення І.І.Огієнка з

посади керівника Міністерства народної освіти його наступник А.В.Крушельницький не ставив перед урядом питання про продовження державного фінансування для університетської гімназії, в результаті чого її становище різко погіршилося. 31 липня 1919 р. вона утримувалася лише коштами, що надходили від учнів як плата за навчання [10, ф.р-3023, оп.1, спр.23, арк.28].

Восени 1919 р. утриматися в університетських приміщеннях гімназії не вдалося. Становище ускладнювалося ще й тим, що не вистачало коштів для належного облаштування закладу, який до кінця навчального року перебазувався до будинку Кам'янець-Подільської учительської семінарії. Плату за право навчання через збільшення видатків і гіперінфляцію збільшили до 800 крб. на рік. У черговий раз на допомогу прийшов І.І.Огієнко. Обіймаючи посаду Головноуповноваженого уряду УНР, він, маючи у своєму розпорядженні кошти на підтримку українських інституцій, провів через фінансову комісію Комітету Головноуповноваженого УНР рішення про переведення університетської гімназії для дорослих на державне утримання, чим сильно підтримав її [10, ф.р-3023, оп.1, спр.14, арк.28зв.]. У зв'язку з цим поліпшилось матеріальне становище педколективу і учнів (останнім загрожувала плата 1200 крб. на рік), заклад отримав можливість існувати (в разі дальшого підвищення плати за право навчання більшість учнів могли покинути гімназію).

І.І.Огієнко допоміг заснуванню у Кам'янці-Подільському дворічних педагогічних курсів з підготовки фахівців для вищих початкових закладів освіти. Очевидно, в середовищі земців ця ідея народилася після відкриття К-ПДУУ і остаточно визріла після того, як ректор вишу став міністром освіти УНР. Саме на його ім'я і спрямували офіційне прохання виконавчого органу подільського земства за підписом його голови В.К.Приходька. Основним мотивом, який спонукав земців ініціювати відкриття курсів, стала проблема відсутності педкадрів для забезпечення початкових шкіл. Концепція курсів зводилася до того, що вони приймають на навчання осіб, які виявили бажання присвятити своє життя педагогічній справі, незалежно від того чи була у них завершена вища освіта, чи ні. Для випускників гімназій й інших середніх шкіл пропонувалася однорічний термін підготовки. Особи, які ж не мали завершеної середньої освіти, підлягали дворічному навчанню, їх збиралися готувати спочатку за програмою середньої школи, а вже згодом (другий рік) давати фахову підготовку [61, ф.2582, оп.1, спр.155, арк.6зв.].

Міністр освіти без вагань пішов назустріч Подільській губернській управі у питанні відкриття курсів, оскільки сам добре знав проблеми з шкільною підготовкою абітурієнтів під час зарахування до університету. До того ж, він вбудовував плани відкриття нових факультетів, які могли з часом прийняти на навчання ще більше української молоді. Без розвитку загальноосвітньої школи різних типів ці задуми, на жаль, могли залишитися нереалізованими.

До викладацької роботи на курсах, які університет вирішив розмістити в себе, залучили 3 професорів, 9 приват-доцентів і 2 асистентів. Директором курсів призначили приват-доцента М.А.Чайковського, який нагромадив

чималий педагогічний і організаторський досвід в Східній Галичині і Європі [10, ф.р-582, оп.1, спр.93, арк.3-3зв.; 61, ф.2582, оп.1, спр.155, арк.10].

Ці курси мали функціонувати на кошти Подільської губернської управи, утім кошторис цієї структури був бідний і не міг справитися з таким навантаженням. З подачі І.І.Огієнка український уряд 22 лютого 1919 р. ухвалив постанову про асигнування подібних курсів з Державної скарбниці. Утім, через невідповідність слухачів Кам'янець-Подільських педкурсів вимогам “Статуту тимчасових педагогічних курсів для підготовки вчителів вищих початкових шкіл” (усі зараховані на навчання повинні були мати середню освіту) кредити так і не надійшли [24, с. 432-433]. У жовтні 1919 р. українська влада прийняла закон про заснування однорічних педагогічних курсів з метою підготовки учителів середніх шкіл. Одні курси мали відкритися при Кам'янець-Подільському державному українському університеті. Відповідний лист з Міністерства народної освіти І.І.Огієнко отримав на початку листопада 1919 р. [10, ф.р-302, оп.3, спр.17, арк.23]. Відповідну роботу щодо цього розпочали, однак в середині місяця вона припинилася через зміну державно-політичної ситуації в регіоні і перехід його під польський контроль.

Коли 1 листопада 1919 р. у Кам'янці-Подільському відкрився народний український університет (К-ПНУ), який мав не науковий, а науково-популярний характер, професорсько-викладацька корпорація К-ПДУУ допомогла новому закладові своїми приват-доцентами. Ректор І.І.Огієнко дозволив слухачам К-ПНУ користуватися бібліотечним фондом держуніверситету [31]. Як Головноуповноважений представник уряду УНР він посприяв виділенню з державних коштів 20 тис. крб. на видання лекцій викладачів народного університету [59].

Державний і освітній діяч І.І.Огієнко довів, що творення і підтримка української освіти є для нього національним пріоритетом, якому він готовий служити повсякчас.

* * *

У дуже складні і доленосні для становлення молодого української нації 1918–1920 рр. І.І.Огієнкові, активному національно-освітньому діячеві і молодому науковцеві, волею обставин довелося стати одним із організаторів і за рішенням Міністерства освіти очолити Кам'янець-Подільський державний український університет – один із двох добре відомих і самобутніх осередків національної вищої освіти і науки, який залишив по собі яскравий, повчальний слід. Ним пишалися лідери і багато активних учасників українського відродження, простих громадян, які бачили у цьому вишні виважу країни до вищої національної культури, намагання увійти через неї до кола розвинутих європейських націй. Такий вражаючий результат став можливий, зокрема, завдяки величезній організаторській і керівній діяльності І.І.Огієнка, яка охоплювала півтора десятка основних (різних за вагою, тривалістю і значенням) напрямів, спрямованих на всі найважливіші сегменти творення і функціонування національної

державної вищої школи – першої на Поділлі і другої в Україні. Всі вони були по своєму важливі, значимі, доповнювали один одного, часто перепліталися, засвідчуючи про неабиякі організаторські здібності керівника, не відкидаючи і не применшуючи при цьому значення різних державних і громадських чинників, а також трудового колективу. Все це утворило складну, раціональну і дієву модель управління навчальним закладом, яка зберігає актуальність і нині. В результаті очолюваний І.І.Огієнком університет увібрав кращі риси своїх попередників в Україні, мав задовільну як на ті часи матеріально-технічну і навчально-лабораторну базу, різноманітне інформаційне забезпечення, реально став справді національною школою, що задовольняла потребу молоді в україномовній освіті відповідно до тодішніх стандартів, відігравав роль осередку наукового життя і книговидання, чинника формування національної свідомості, підтримки державотворчих процесів, прямого і опосередкованого творення різних закладів української освіти тощо.

В центрі уваги керівника завжди була людина – професор, доцент, лектор, асистент, працівник управлінської чи технічної сфери, студент. До всіх ставився толерантно. Дбаючи про поліпшення їх матеріальних статків, без яких не можна було забезпечити повноцінне існування університету, через різні державні важелі добивався підвищення розмірів окладів і стипендій, допоміг профінансувати роботу студентської їдальні, сприяв такому режиму роботи вишу, який би не перешкоджав заробіткам молоді з метою виживання. Допомігав працівникам різних категорій і студентам отримувати одноразову державну і земську грошову допомогу.

Кредо І.І.Огієнка – це велика, постійна, самовіддана і наполеглива праця в ім'я свого народу, його стабільного державного, економічного і культурного майбутнього, у якому розкриється величезний творчий потенціал українців, що піднесе їх до цивілізованого, заможного життя, процвітання і визнання у всьому світі.

Список використаних джерел:

1. Библиотека // Подольский край. – Каменец-Подольск, 1920. – 22 октября. – № 594. – С. 2.
2. Біднов, В. Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському. (Уривок із спогадів). (Кінець) / В. Біднов // Літературно-науковий вістник. Річник XXVII. – Львів : 3 друкарні Ставропігійського ін.-ту, 1928. – Т. ХСVII. – Кн. XII. – С. 325-333.
3. Б. С. Секція точних наук Наукового товариства при Кам'янець-Подільському Державному Університеті / С. Б. [Сергій Бачинський] // Наш шлях. – Кам'янець на Поділлі, 1920. – 24 лютого. – Ч. 36. – С. 3.
4. Великдень в Кам'янецькому Університеті // Наш шлях. – 1920. – 17 квітня. – Ч. 75. – С. 3.
5. Выборы ректора К.П.Д.У.У. // Наш шлях. – 1920. – 12 травня. – Ч. 91. – С. 1.
6. Высочайше Учрежденный Общий Устав Императорских Российских Университетов // Полное собрание законов Российской империи. Собр. 3-е. – СПб., 1887.

– Т. IV. – С. 457-472.

7. Гарба, В. На розпутьях (до історії одного покоління) / Василь Гарба. – Нью-Йорк : УВАН, 1976. – 351 с.

8. Гудзій, Ю. З життя Кам'янець-Подільського державного українського університету. Спомини лікарського помічника й скарбника університету. 1918–1920 / Юрій Гудзій // Наша культура: науково-літературний місячник. – Варшава, Львів, 1936. – Кн. 3 (12). – С. 229-233; Кн. 4 (13). – С. 290-295.

9. Gerus, O. Ivan Oqienko and founding of Kamianets-Podilsky Ukrainian State University / O. Gerus // Український історик: журнал історії і українознавства. – Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1990. – Т. 27. – Ч. 1-4. – С. 78-92.

10. Державний архів Хмельницької області.

11. Дорошенко, Д. Мої спомини про недавнє минуле. 2-е вид. / Дмитро Дорошенко. – Мюнхен : Укр. вид-во, 1969. – 543 с.

12. Завальнюк, О. І. Огієнко і підготовка богословів у Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918–1920 рр.) / Олександр Завальнюк // Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона Огієнка: збірник доповідей та матеріалів. – К. : Київська православна академія УПЦ КП, 2007. – С. 67-75.

13. Завальнюк, О. М. Волинянин Іван Огієнко – будівничий і ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Актуальні проблеми історії і літератури Волині та Київщини: збірник наукових праць. – Житомир, 1999. – Ч. 1. – С. 163-170.

14. Завальнюк, О. М. Дослідження діяльності Івана Огієнка на посаді ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету / О. М. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: серія та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. – Вип. VI. – С. 30-42.

15. Завальнюк, О. М. Іван Огієнко і Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Наукові праці історичного факультету / Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут. – Кам'янець-Подільський, 1996. – Т. 2. – С. 90-103.

16. Завальнюк, О. М. Іван Огієнко – творець національної освіти в Україні, фундатор і ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету / О. М. Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник: серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2008. – Вип. V. – С. 297-321.

17. Завальнюк, О. М. І. Огієнко і створення Кам'янець-Подільського державного українського університету / О. М. Завальнюк // Краєзнавство: науково-популярний журнал. – К., 1999. – № 1-4. – С. 24-30.

18. Завальнюк, О. М. І. Огієнко і українське студентство / О. М. Завальнюк // Творчі вершини вченого: збірник наукових праць до 60-річчя від дня народження доктора історичних наук, професора М.Г.Кукуруджяка. – Кам'янець-Подільський, 1998. – С. 242-248.

19. Завальнюк, О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський :

Абетка-НОВА, 2006. – С. 58-83.

20. Завальнюк, О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: основні результати діяльності (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції (18-19 вересня 2010 року). Присвячується 80-річчю від дня народження І.С.Винокура. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2010. – С. 398-409.

21. Завальнюк, О. М. Національно-патріотичне виховання студентів Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2008. – Т. 11. – С. 3-19.

22. Завальнюк, О. М. Професорсько-викладацька корпорація і фундаментально бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наукових праць. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2007. – Т. 10. – С. 289-299.

23. Завальнюк, О. М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори й будівничі (1917–1920 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – С. 92-127.

24. Завальнюк, О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 644 с.

25. Записки К.П.Д.У.У. // Наш шлях. – 1920. – 27 квітня. – Ч. 83. – С. 4.

26. З життя “Просвіт” Поділля. Кам'янець-Подільська “Просвіта” // Село. – Кам'янець на Поділлі, 1918. – 8 листопада. – №№ 44 і 45. – С. 23.

27. З життя “Просвіт” Поділля. Кам'янець-Подільське Товариство “Просвіта” // Село. – 1918. – 22 листопада. – № 46 і 47. – С. 15.

28. Кам'янецький український державний університет: спогади студента // Пам'ятки України: історія та культура. – К., 2000. – № 3-4. – С. 110-113.

29. Копилов, А. О. Кам'янець-Подільський державний український університет: від ідеї до ліквідації (1817–1921 рр.) / А. О. Копилов, О. М. Завальнюк // Укр. іст. журн. – 1999. – № 4. – С. 41-50; № 5. – С. 26-36.

30. Копилов, А. Професор І.І.Огієнко – ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету / Анатолій Копилов // Тези доповідей науково-теоретичної конференції “Духовна і науково-педагогічна діяльність І.І.Огієнка в контексті українського національного відродження” (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 3-7.

31. Користування бібліотекою // Наш шлях. – 1919. – 29 листопада. – Ч. 6. – С. 2.

32. Ляхоцький, В. Діяльність І.І.Огієнка по формуванню національних університетів / Володимир Ляхоцький // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1999. – Т. 5: Гетьман Павло Скоропадський та Українська держава 1918 року. – С. 157-163.

33. Ляхоцький, В. П. Просвітитель: видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. П. Ляхоцький. – К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 528 с.:іл.

34. Ляхоцький, В. П. Тільки книжка принесе волю українському народові... Книга, бібліотека, архів у житті Івана Огієнка (митрополита Іларіона) / В. П. Ляхоцький.

– К. : Вид-во імені Олени Теліги, 2000. – 664 с.:іл.

35. Ляхощкий, В. Ректор Іван Огієнко і бібліотека Кам'янець-Подільського державного українського університету / В. П. Ляхощкий // Пам'ятки України: історія та культура. – К., 2000. – № 3-4. – С. 70-74.

36. Марушкевич, А. А. Актуальні проблеми науково-педагогічної спадщини Івана Огієнка (цикл лекцій) / А. А. Марушкевич. – К. : Вид-во "АСМР", 2005. – 312 с.

37. Мійське життя // Поділля. – Кам'янець на Поділлі, 1918. – 9 квітня (29 березня). – Ч. 23. – С. 3.

38. Обід в честь Головного Отамана військ УНР, Голови Директорії С.Петлюри // Новий шлях. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 14 червня. – Ч. 4. – С. 4.

39. Огієнко, І. Урочистий в'їзд С.Петлюри до Кам'янця-Подільського 1-го травня 1920 р. Уривок споминів / Іван Огієнко // Наша культура: науково-літературний місячник. – Варшава, Львів, 1936. – Кн. 5 (14). – С. 321-331.

40. Огієнко, І. Українська культура. Академічна промова на одкритті Українського Народнього Університету в Києві / Іван Огієнко; видання Українського Військового Генерального комітету. – К. : Друкарня Української Центральної Ради, 1917. – 31 с.

41. Осташко, Т. Український національно-освітній рух у 1917 р. / Т. Осташко // Вісник Київського державного лінгвістичного університету. Серія: історія, економіка, філософія. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 85-107.

42. Пашенко, О. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету / Олимпіада Пашенко // Наша культура. – Варшава, Львів, 1936. – Кн. 5 (14). – С. 332-346; Кн. 10 (18). – С. 671-677.

43. Приходько, В. Повстання Українського Державного Університету в Кам'янці на Поділлі: відбитка з "Нашої Культури" 1935–1936 рр. / Віктор Приходько. – Варшава : Друкарня Синодальна, 1936. – 60 с.

44. Русова, С. Мої спомини / Софія Русова. – Львів : Видавнича кооператива "Хортиця", 1937; К. : "Україна-Віта", 1996. – 208 с.

45. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження, Документи. Матеріали / [упоряд., автор передн. слова і досліджень О.М.Завальнюк]. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 280 с.

46. Сердюк, Є. До питання будівничого конкурсу в Кам'янецькім Університеті / Євген Сердюк // Україна. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 22 (9) жовтня. – № 58. – С. 8.

47. Сохацька, Є. І. До історії Кам'янець-Подільського Українського державного університету (1918–1921 роки) / Є. І. Сохацька // Використання спадщини зарубіжних і повернутих діячів науки та культури в навчальному процесі вузу та школи: тези республіканської міжвузівської науково-практичної конференції, м.Рівне, 29-31 травня 1991 р. – Рівне, 1991. – С. 45-46.

48. Сохацька, Є. І. Культурно-просвітницька діяльність Івана Огієнка у Кам'янці-Подільському (1918–1920 рр.) / Є. І. Сохацька // Огієнківські читання: матеріали наукових круглих столів 1991–1996 рр. – К., 1997. – Вип. 1. – С. 70-79.

49. Сохацька, Є. І. "Молюся за весь рідний край..." Штрихи до життєпису Івана Огієнка та його культурологічної діяльності / Є. І. Сохацька. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2007. – 276 с.

50. Тимошик, М. С. Голгофа Івана Огієнка. Українознавчі проблеми в державотворчій, науковій, редакторській та видавничій діяльності: монографія / М. С. Тимошик. – К. : Заповіт, 1997. – 231 с.

51. Тимошик, М. С. “Лишусь навіки з чужиною...” Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження / М. С. Тимошик. – Вінніпег : Український Православний Собор Св.Покрови. – К. : Наша культура і наука, 2000. – 548 с.:іл.

52. Тюрменко, І. Життя, віддане народів: Іван Огієнко (митрополит Іларіон) / Ірина Тюрменко // Історія України. – К., 1999. – № 16. – С. 6-7; № 17. – С. 4-5.

53. Тюрменко, І. І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона): монографія / передмова Н.І.Миронець / І. І. Тюрменко. – К., 1998. – 282 с.

54. Тюрменко, І. І. І.Огієнко – митрополит Іларіон / І. І. Тюрменко // Укр. іст. журн. – 1995. – № 2. – С. 79-90.

55. Ульяновський, В.І. Церква в Українській Державі 1917–1920 рр. (доба Української Центральної Ради): навч. посібник / В. І. Ульяновський. – К. : Либідь, 1997. – 200 с.

56. Университетская жизнь // Подольский край. – Каменец-Подольск, 1919. – 12 июля. – № 412. – С. 2.

57. Університетське життя // Наш шлях. – 1920. – 11 травня. – Ч. 90. – С. 4.

58. Футурбільш. Про Кам'янецький Університет / Футурбільш // Нова думка: літературно-науковий журнал: орган студентства Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету. – Кам'янець на Поділлі, 1920. – Ч. III. – С. 36.

59. Хроніка // Наш шлях. – 1920. – 18 лютого. – Ч. 32. – С. 2.

60. Хроніка // Наш шлях. – 1920. – 30 січня. – Ч. 17. – С. 2.

61. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.

62. Швидкий, О. Історико-фільологічна секція Наукового Т-ва при Кам'янець – Под[ільському] Держав[ному] Укр[аїнському] Ун-ті та діяльність її за 1919–1920 роки / О. Швидкий // Наш шлях. – 1920. – 6 червня. – Ч. 109. – С. 3-4.

Резюме

Исследуется организаторская и управленческая деятельность украинского ученого и государственного деятеля И.И.Огиенка (1882–1972 гг.), направленная на учреждение и полноценное функционирование одного из первенцев национального высшего образования в Украине – Каменец-Подольского государственного украинского университета (1918–1920 гг.).

Ключевые слова: И.И.Огиенко, Каменец-Подольский государственный украинский университет, законы, профессорско-преподавательская корпорация, материально-техническая база, студенческий контингент, библиотека, научная деятельность, публичная лекция, зарплата, стипендия, единовременное денежное пособие.

Одержано 12 березня 2012 року